

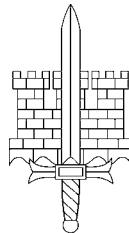
MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
SOTATAIDON LAITOS
JULKAISUSARJA 2: TUTKIMUSSELOSTEITA NRO 34

NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
DEPARTMENT OF WARFARE
SERIES 2: RESEARCH REPORTS NO. 34

HYBRIDISODANKÄYNTI

Laaja-alaista vaikuttamista
moninaisilla sodankäyntimenetelmillä

Petteri Jouko & Marko Palokangas (toim.)

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
SOTATAIDON LAITOS
HELSINKI 2024

Petteri Jouko & Marko Palokangas (toim.):

Hybridisodankäynti – laaja-alaista vaikuttamista moninaisilla sodankäyntimenetelmillä

Maanpuolustuskorkeakoulu

Sotataidon laitos

Julkaisusarja 2: Tutkimuselosteita nro 34

National Defence University

Department of Warfare

Series 2: Research Reports No. 34

Kiitos: Tämän teoksen vaatimaa poikkitieteellistä tutkimusta ja kirjoittajien tutkimukselle uhraamaa vapaa-aikaa on tukenut Suomen Marsalkka Mannerheimin Sotatieteellinen rahasto.

Uusimmat julkaisut pdf-muodossa: <https://doria.fi/handle/10024/73990>

Kuvasuunnittelu ja toteutus: Marko Palokangas ja Juho Luukko

I luvun aloituskuva: This image was created with the assistance of DALL-E with

key phrases: A dramatic scene depicting hybrid warfare with a historical twist

on the Trojan Horse. In the background, an ancient city under siege.

II luvun aloituskuva: Shutterstock

III luvun aloituskuva: This image was created with the assistance of DALL-E with

key phrases: A depiction of Russian hybrid warfare. Show elements like a modern Russian

soldier in camouflage, cyber warfare symbols such as a computer with a skull.

IV luvun aloituskuva: This image was created with the assistance of DALL-E

with key phrases: Broad Spectrum Influencing and Hybrid Warfare Synthesis.

Kannen kuva: Shutterstock

© Maanpuolustuskorkeakoulu ja tekijät

Vastuulauseke: Kirjoittajien artikkeleissa esittämät argumentit ja mielipiteet ovat kirjoittajien omia, eikä niitä voida pitää kirjoittajien työnantajien virallisina kantoina.

ISBN 978-951-25-3466-1 print

ISBN 978-951-25-3467-8 pdf

ISSN 2343-5275 (painettu)

ISSN 2343-5283 (verkkojulkaisu)

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC 4.0 -käyttöluvalla.

Tarkastele käyttö lupaa osoitteessa [https://creativecommons.org/](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.fi)

[licenses/by-nc/4.0/deed.fi](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.fi).

Maanpuolustuskorkeakoulu – Sotataidon laitos

National Defence University – Department of Warfare

PunaMusta Oy

Tampere 2024

VENÄJÄN HYÖKKÄYSODAN VAIKUTUS EUROOPAN UNIONIN TALOUDELLISEEN RIIPPUVUUTEEN VENÄJÄSTÄ

*”Synnyttävätkö diktatuuri ja diktaattori orjien populaation vai synnyttääkö orjien populaatio diktatuurin ja diktaattorin? Muna ja kana. Miten tästä noidankehästä pääsisi eroon? Mistä löytyy Venäjän uusi alku?”, kysyy venäläiskirjailija Mihail Šiškin kirjassaan *Sota vai rauha*.² Uusi alku onkin tarpeen, sillä Euroopan unionin edellinen yritys rakentaa kestävä yhteistyösuhde Venäjän kanssa on päätynyt umpikujaan.*

Yhteistyöstä haaksirikkoon

Euroopan yhteisö harjoitti yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa jo ennen sen hajoamista. Tosin neuvostojohdon asenne eurooppalaista integraatiota kohtaan oli epäluuloinen, koska se pelkäsi Euroopan integraation heikentävän Neuvostoliiton geopoliittista asemaa itäisessä Euroopassa.³ Neuvostoliitto pelkäsi lännen vievän siltä sen toisessa maailmansodassa hankkiman etupiirin itäisessä Euroopassa.

Epäluulon ilmapiiri idän ja lännen välillä alkoi hälvetä Helsingissä järjestetyn Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin (ETYK) myötä. Konferenssin järjestämisestä tulee pian kuluneeksi 50 vuotta.⁴ Tosin tätä ETYK-prosessiakin merkittävämpi tekijä oli Neuvostoliitossa alkanut reformi 1980-luvun puolivälissä. Tätä uudistusta on kutsuttu muun muassa nimillä *perestroika* (uudelleenrakentaminen) ja *glasnost* (avoimuus). Käynnistävä-

nä voimana uudistukselle ei ollut niinkään Neuvostoliiton kommunistisen puolueen eliitin ymmärrys länsiyhteistyön tärkeydestä, vaan se karu tosiasia, että maa oli ajautumassa eksistentiaaliseen talouskriisiin.⁵ Senhetkinen neuvostojohto teki Mihail Gorbatshovin johdolla pakosta hyveen ja keräsi julkisuuspisteitä erityisesti lännestä. Konkurssikypsän maan johto alkoi esiintyä rauhan ja edistyksen lähettiläänä.

Mutta kävi niin kuin monessa aiemmassa neuvostouudistuksessa: saavutettiin jotain, muttei sitä, mitä tavoiteltiin. Reformia seurasi koko itäblokin ja Neuvostoliiton hajoaminen sekä Venäjän ajautuminen taloudelliseen kaaokseen.⁶ Venäjän epäonnistumisen on osuvasti kiteyttänyt maan edesmennyt pääministeri Viktor Tšernomyrdin (1938–2010). Häneltä jäi jälkipolville perinnöksi lentävä lause: ”Yritimme parhaamme, mutta kävi kuten aina [ennenkin].”⁷

Neuvostoliiton hajottua Mihail Gorbatshovilta katosi alta valtio, ja neuvosto-Venäjän johtaja Boris Jeltsinistä tuli Venäjän federaation ensimmäinen presidentti. Jeltsinin lähtökohdat Venäjän kehittämiseksi olivat ankeat. Ydinasesuurvalta Venäjän talous oli romahduksen partaalla, minkä seurauksena maan presidentin oli pakko toteuttaa lännen esittämiä uudistuksia ja nöyrtyä yhteistyöhön saadakseen taloudellista apua lännestä.⁸ Toisin sanoen Venäjän talouskriisi pakotti Venäjän luopumaan (hetkellisesti) suurvaltamentaliteetistaan.

Varmistaakseen talousavun saannin Jeltsin lähentyi sekä Yhdysvaltoja että Euroopan unionia. EU:n ja Venäjän välisen yhteistyön juridisena perustana toimi vuoden 1994 kesäkuussa allekirjoitettu kumppanuus- ja yhteistyösopimus (*Partnership and Cooperation Agreement*, PCA-sopimus), joka astui voimaan kolme vuotta sopimuksen allekirjoituksesta. PCA-sopimuksen pää tavoitteena oli rauha ja turvallisuus, johon EU pyrki tukemalla Venäjän demokraattista kehitystä.⁹ Juridisen perustan ohella keskeinen elementti EU:n ja Venäjän välisessä yhteistyössä oli taloudellinen keskinäisriippuvuus. Keskinäisriippuvuuden perusperiaate on yksinkertaistettuna se, että sodat voidaan estää tekemällä valtiot toisistaan taloudellisesti riippuvaisiksi. Saksalla oli merkittävä rooli keskinäisriippuvuuteen perustuneen mallin luomisessa Venäjän kanssa.¹⁰ Sodan estämisen ohella EU:n suurin energian kuluttaja ja energiatuonnista riippuvainen Saksa halusi varmistaa edullisen energiansaantinsa maailman suurimmalta energiaviejältä, Venäjältä.¹¹

Jeltsinin turbulenti valtakausi oli päättymässä vuosituhannen vaihteessa, ja demokratian juurtumisesta Venäjälle ei ollut varmuutta. Koska EU oli

epävarma Venäjän kehityksen suunnasta Jeltsinin jälkeen, se halusi varmistaa yhteistyön jatkumisen laatimalla Venäjä-strategian vuonna 1999. Strategian päätavoitteena oli demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen lujittaminen Venäjällä.¹² Vuotta myöhemmin julkaistiin EU:n ja Venäjän välinen energiadialogi, jolla EU pyrki turvaamaan energian saantinsa Venäjältä myös Jeltsinin jälkeen.¹³ Energiansaannin turvaamistavoite oli ymmärrettävää, sillä viidennes unionin raakaöljystä ja kaksi viidesosaa maakaasun tuonnista oli vuosituhanen vaihteessa peräisin Venäjältä.¹⁴

Putinin valtakaudella Venäjän EU-suhde kriisiytyi

Entisestä KGB-upseerista Vladimir Putinista tuli Jeltsinin perillinen, koska hän lupasi taata Jeltsinin ja hänen perheensä koskemattomuuden.¹⁵ Vuosituhanen taitteessa Venäjän länsisuhde alkoi viiletä. Suhteiden viileneminen alkoi jo ennen Putinin nousua presidentiksi.

Suhteita alkoivat viilentää Puolan, Tšekin ja Unkarin liittyminen Natoon ja Jugoslavian pommittaminen keväällä 1999. Syksyllä 1999 alkanut toinen Tšetšeniän sota heikensi entisestään Venäjän länsisuhdetta, koska länsi ei suostunut katsomaan sormien läpi Venäjän ihmisoikeusrikkomuksia Tšetšeniassa. Myös Yhdysvaltojen sotilasoperaatio Irakissa vuonna 2003 rapautti Venäjän länsisuhdetta. Venäjän länsisuhde kylmeni entisestään, kun ensimmäiset entiset neuvostotasavallat Latvia, Liettua ja Viro liittyivät Natoon ja EU:iin keväällä 2004. Myös värvällankumoukset entisen Neuvostoliiton alueella, Georgiassa vuonna 2003, Ukrainassa 2004 ja Kirgisiassa 2005, lisäsivät Kremlin epäluuloa länttä kohtaan.¹⁶

Putinin suuttumus kuultiin Münchenin turvallisuuskonferenssissa helmikuussa 2007. Hän kritisoi puheessaan suorasanaisesti globaalin turvallisuusrakenteen muuttumista liian Yhdysvallat-keskeiseksi ja Venäjän turvallisuusnäkökohtien laiminlyöntiä. Putin arvosteli erityisesti Naton itälaajenemista todetessaan puheessaan seuraavaa: ”Minusta on selvää, että Naton laajentumisella ei ole mitään yhteyttä itse liittouman modernisointiin tai turvallisuuden varmistamiseen Euroopassa. Päinvastoin, se on vakava provokaatio, joka vähentää keskinäisen luottamuksen tasoa.”¹⁷ Ei ole oleellista, oliko Putinin tilannearvio oikea vai väärä. Oleellista on se, että taloudellisesti voimistunut Venäjä alkoi taas toimia suurvaltapolitiittisten päämääriensä ja haaveittensa ohjaamana.

	EU:n maltillinen politiikka	EU:n voimakas politiikka
Länsiyhteistyö-haluinen Venäjä	Tuki 2004–2013	Integrointi 1991–2003
Länsiyhteistyö-haluton Venäjä	Rajoittaminen 2014–2021	Jäädettäminen 2022–20??

Taulukko 1. Euroopan unionin Venäjä-politiikan muutos.

Koska Georgian senhetkinen presidentti Mikheil Saakašvili oli korostanut maansa halua liittyä Natoon, vaikuttaa siltä, että Venäjä provosoi elokuun 2008 sodan estääkseen liittymisen.¹⁸ Vastaavasti Ukrainan Venäjä-mielisen presidentti Viktor Janukovitshin syrjäyttänyt kansannousu ja Ukrainan halu integroitua länteen näyttävät toimineen päävaikuttimina Krimin ja Ukrainan itäisten maakuntien valloitukselle vuonna 2014.¹⁹

Putin lähipiireineen oletti virheellisesti, ettei länsi puuttuisi mahdollisia lisäsanktioita lukuun ottamatta Venäjän sotilasoperaatioon Ukrainassa.²⁰ Toisin kävi. Ukrainalla oli tahtoa ja kykyä puolustaa itseään, ja lännellä oli valmius tukea Ukrainaa.²¹ Ukrainan valtiojohdon syrjäyttämisooperaatio muuttui laajamittaiseksi sodaksi vuonna 2022. Sodan laajuutta kuvaa se, että kahdessa vuodessa sodassa on kuollut, haavoittunut tai kadonnut jo noin puoli miljoonaa sotilasta.²²

Venäjän hyökkäys Ukrainaan on johtanut siihen, että EU:n ja Venäjän keskinäisriippuvuuteen perustunut yhteistyö on ajautunut umpikujaan ja EU on jäädettänyt yhteistyönsä Venäjän kanssa.²³ Kuluneen kolmen vuosikymmenen aikana unioni ja Venäjä ovat siirtyneet Venäjän länsi-integroinnista suhteiden jäädettämiseen, jonka konkreettinen ilmenemismuoto on ollut EU:n voimistuvat Venäjä-pakotteet²⁴ (Taulukko 1).

Tämän artikkelin tavoitteena on analysoida EU:n taloudellista riippuvuutta Venäjästä ennen hyökkäyssodan alkua, erityisesti vuonna 2021, ja vuonna 2023 siltä osin kuin tietoa on saatavissa. Taloudellisista riippuvuuksista käsitellään EU:n ja sen jäsenmaiden riippuvuutta Venäjän-kaupastaan, venäläisistä investoinneista ja venäläisestä matkailusta. Artikkelin lopussa pohditaan lyhyesti, millaisia edellytyksiä on olemassa EU–Venäjä-yhteistyön uudelle alulle.

EU:n riippuvuus Venäjän-kaupasta

Taloutensa suuresta koosta huolimatta Euroopan unioni on poikkeuksellisen riippuvainen muiden kanssa käymästä kaupasta. Suurta riippuvuutta kuvastaa se, että EU on lähes kaksi kertaa riippuvaisempi ulkomaankaupastaan kuin Yhdysvallat. Unionin ulkokaupan arvo suhteessa sen bruttokansantuotteen oli 35 prosenttia vuonna 2022. Vastaava suhdeluku Yhdysvalloissa oli hieman yli 20 prosenttia.²⁵

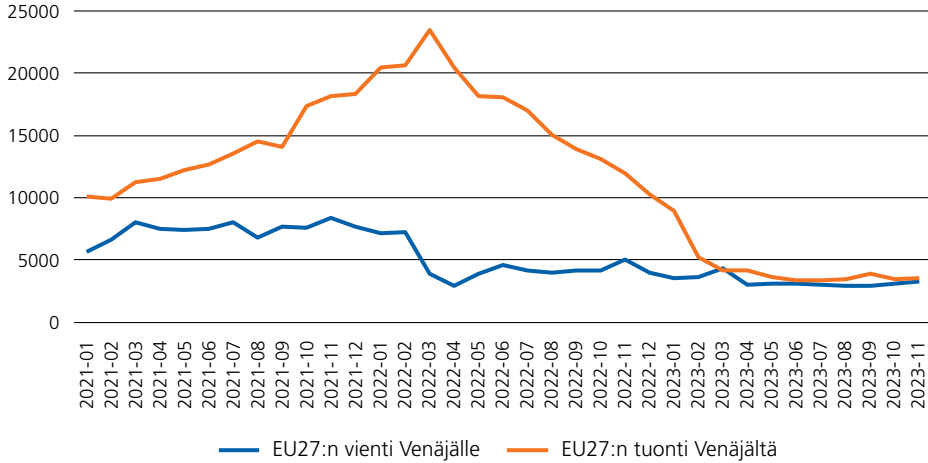
Ennen hyökkäyssodan alkua Venäjä muodosti liki kahdeksan prosenttia EU:n tuonnista. Vuonna 2023 Venäjän osuus oli enää kaksi prosenttia. EU-viennissä edellä mainitut osuudet olivat neljä prosenttia ja puolitoista prosenttia. Venäjän osuuden lasku jyrkkenee, jos vertailukohdaksi otetaan Ukrainan sotaa edeltänyt vuosi 2013. Arvioitaessa Venäjän merkityksen muutosta EU:n ulkokaupassa on kuitenkin syytä muistaa öljyn hinnan kehitys. Poikkeuksellisen korkea öljyn hinta paisutti Venäjän osuutta unionin tuonnissa vuonna 2013 (Taulukko 2). Öljyn hinnan nousu selittää myös sen, miksi EU:n Venäjä-tuonnin arvo kasvoi vielä hyökkäyssodan alkukuukausina (Kuvio 1).

EU-jäsenvaltioista Baltian maat ja Suomi olivat eniten riippuvaisia Venäjän-kaupasta hyökkäyssodan alkamista edeltävänä vuonna. Vaikka tätä artikkelia kirjoitettaessa vuoden 2023 ulkomaankauppalukuja ei ollut kaikkien maiden osalta vielä saatavissa, on ilmeistä, että EU-maiden riippuvuus Venäjän-kaupasta on vähentynyt.

Tarkasteltaessa Venäjän-kaupasta vuonna 2021 eniten riippuvaisia maita havaitaan, että Venäjän osuus Liettuan tuonnista on laskenut vuoden 2021 liki 12 prosentista alle prosenttiin marraskuussa 2023. Liettuan viennissä Venäjän osuuden lasku on ollut loivempi: se on pudonnut 11 prosentista noin viiteen

	2013	2021	2023 (1–11)
EU:n tavaravienti Venäjälle	6,4 %	4,1 %	1,5 %
EU:n tavaratuonti Venäjältä	12,2 %	7,7 %	2,0 %
Raakaöljyn tynnyrihintaa (Urals)	107,9 \$	68,8 \$	62,8 \$

Taulukko 2. Venäjän osuus Euroopan unionin tuonnista ja viennistä.²⁶

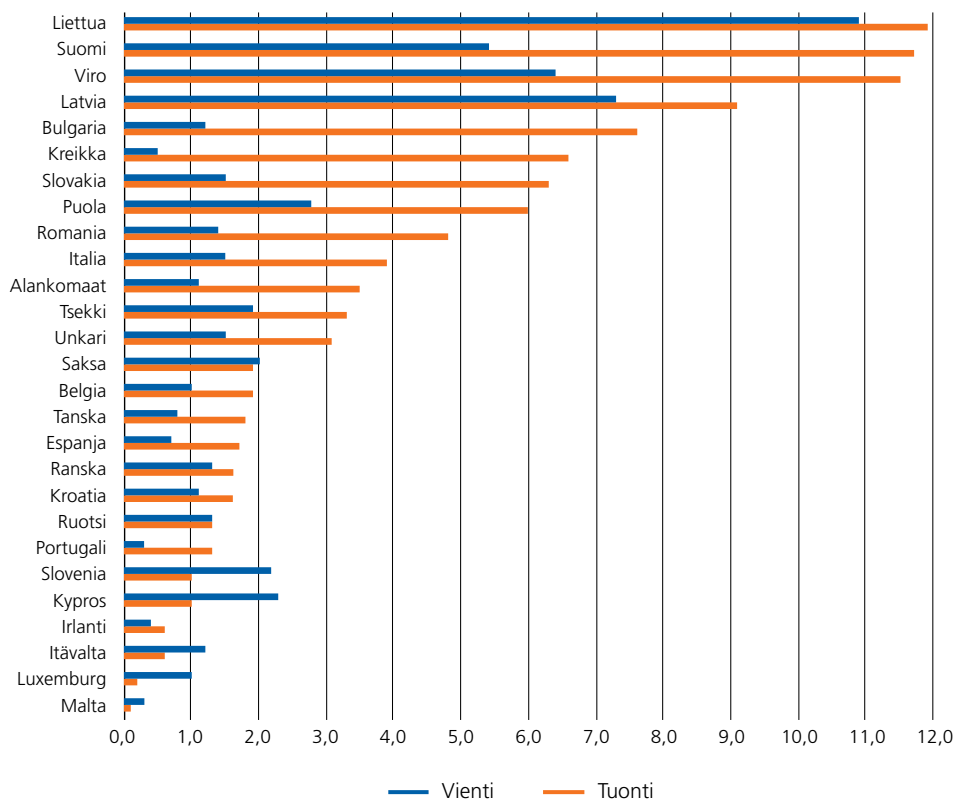

Kuvio 1. EU:n kuukausivienti Venäjälle ja kuukausituonti Venäjältä (miljoonaa euroa).²⁷

prosenttiin. Myös Suomen Venäjän-kauppa on laskenut, mutta erotuksena Liettuaan Suomen vienti Venäjälle on laskenut vielä enemmän. Vuonna 2023 Venäjän osuus Suomen viennistä oli enää 0,9 prosenttia. Vielä vuonna 2021 Venäjä kattoi viisi prosenttia Suomen kokonaisviennistä. Vastaavasti Venäjän osuus Suomen tuonnista on tarkasteluajanjaksona pudonnut 12 prosentista kahteen prosenttiin.²⁸

Viron kehitys on ollut Liettuan kaltainen, eli maan vienti Venäjälle on laskenut merkittävästi, mutta sen tuonti Venäjältä on käytännössä katsoen loppunut. Latvia puolestaan on erikoistapaus, sillä Venäjän osuus sen viennistä ei ole juuri laskenut. Vuonna 2021 Venäjä muodosti seitsemän prosenttia Latvian viennistä, kun se kahta vuotta myöhemmin oli vain prosenttiyksikön alhaisempi. Syynä Latvian Venäjä-viennin säilymiseen melko muuttumattomana on mitä todennäköisemmin se, että maan läpi kuljetetaan tavaraa muualta Euroopasta Venäjälle. Latvian tuonnissa lasku on kuitenkin selvä. Venäjän osuus on kahdessa vuodessa supistunut yhdeksästä prosentista kolmeen prosenttiin.²⁹

Latviasta on hyökkäyssodan aikana tullut eniten Venäjän-kaupasta riippuvainen EU-jäsenvaltio. Latviaa seuraa Bulgaria, jonka riippuvuus Venäjän kaupasta oli hieman Liettuaa suurempi. Liettuan vanavedessä tulivat Slovakia, Viro, Unkari, Kreikka, Suomi ja Tšekki.³⁰ Puolaa tarkasteltaessa havaitaan, että Venäjä muodosti Puolan ulkomaankaupasta enää alle prosentin marraskuussa 2023.³¹ Vuonna 2021 Venäjän osuus maan ulkomaankaupasta oli vielä nelisen prosenttia (Kuvio 2).

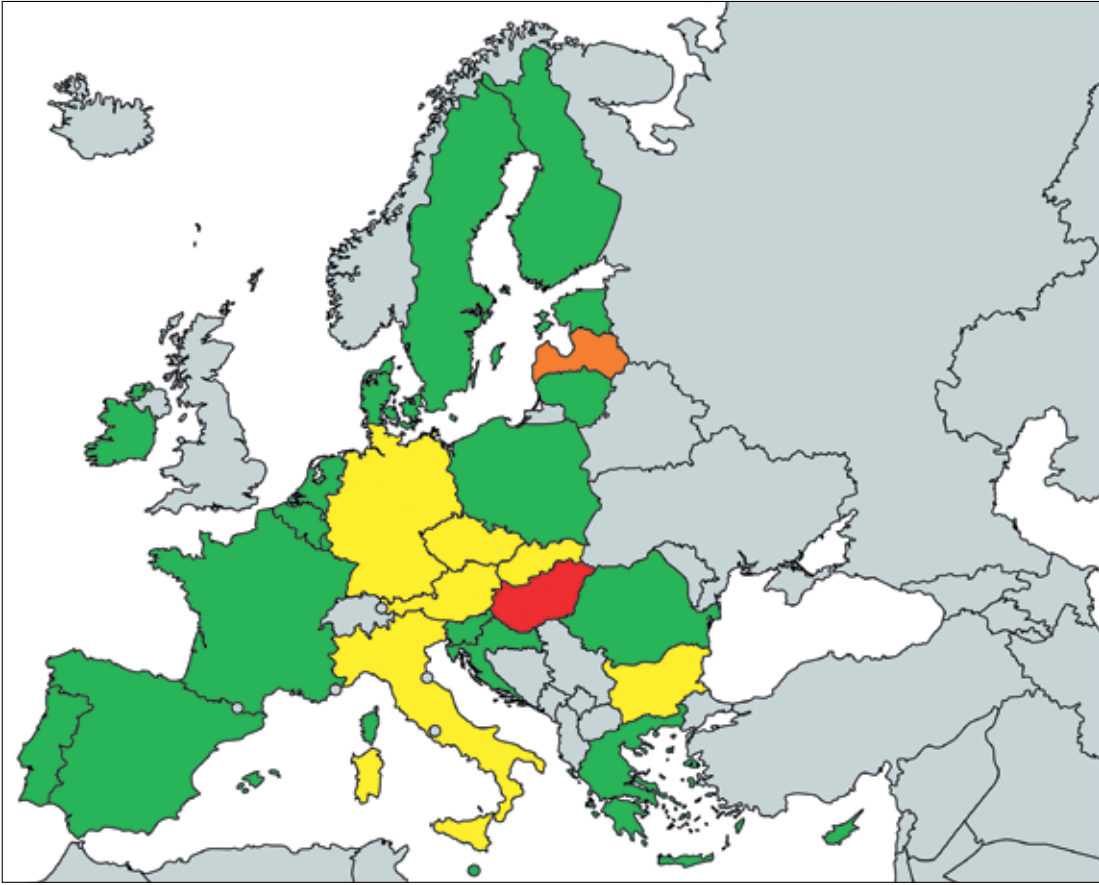

Kuvio 2. Venäjän osuus EU-jäsenmaiden viennistä ja tuonnista vuonna 2021 (%).³²

EU:n liiallinen riippuvuus venäläisestä energiasta

Tutkittaessa Euroopan unionin kauppariippuvuutta korostuu sen suuri riippuvuus tuontienergiasta. EU on maailman kolmanneksi suurin energian kuluttaja Kiinan ja Yhdysvaltojen jälkeen, mutta unioni pystyy kattamaan omalla tuotannollaan vain 40 prosenttia kuluttamastaan energiasta.³³ Tilanne on huomattavasti huolestuttavampi, jos tarkastellaan maakaasun, raakaöljyn ja ydinvoimapolttoaineen tuontia. EU:n tuontiriippuvuus maakaasun osalta on pian 90 prosenttia.³⁴ Vastaavasti raakaöljyn ja ydinpolttoaineen kohdalla se on lähes täysin riippuvainen ulkomaisista toimituksista. Tässä yhteydessä on syytä alleviivata, että öljy, maakaasu ja ydinenergia kattoivat kaksi kolmasosaa EU:n energian kulutuksesta vuonna 2021, eikä tilanne ole vielä oleellisesti muuttunut.³⁵

Vaikka EU asetti venäläisen raakaöljyn tuontikieltoon joulukuussa 2022 ja öljytuotteet helmikuussa 2023, polttoaineet muodostivat vielä lokakuussa

Kartta 1. Venäläisen maakaasun osuus kokonaisenergian kulutuksesta EU-jäsenmaissa vuonna 2021 (%).⁴³

Värien selite: vihreä 0–10 %, keltainen 10–20 %, oranssi 20–30 % ja punainen yli 30 %.

2023 yli puolet sen tuonnista Venäjältä.³⁶ Syy tähän erikoiseen tilanteeseen on se, että itäisen Keski-Euroopan EU-maat ja Bulgaria ovat saaneet Euroopan komissiolta ”väliaikaisen” luvan tuoda öljyä Venäjältä. On valitettavaa havaita, että EU on yhä neljänneksi suurin raakaöljyn ostaja Venäjältä Kiinan, Intian ja Turkin jälkeen.³⁷ Toinen merkillepantava huomio on se, että raakaöljytoimitusten arvo Venäjältä itäisen Keski-Euroopan EU-maihin on kasvanut kolmanneksen, kun verrataan elokuuta 2021 elokuuhun 2023.³⁸ Raakaöljyn hinnan nousu selittää vain murto-osan tästä kasvusta. Käytännössä öljyn tuontimäärät Venäjältä itäiseen Keski-Eurooppaan ovat kasvaneet hyökkäyssodan aikana.³⁹ Tuontimäärien kasvu herättää epäilyn siitä, että itä-

sen Keski-Euroopan EU-maat myyvät venäläistä öljyä muualle EU:iin. Tarkasteltaessa koko EU:a käy kuitenkin ilmi, että venäläisen raakaöljyn osuuden raakaöljyn kokonaistuonnista on pudonnut vuoden 2021 kolmannella vuosineljänneksellä lähes 30 prosentista vain kolmeen prosenttiin vastaavana ajankohtana vuonna 2023.⁴⁰

Vaikka EU on rajoittanut öljyn tuontia Venäjältä, on pidettävä mielessä, ettei venäläisen maakaasun tuontia ole kielletty. Vielä vuonna 2023 viitisentoista prosenttia unionin maakaasun tuonnista oli peräisin Venäjältä. Ukrainan ja Venäjän sodan riehussa voi kuulostaa eriskummalliselta, että huomattava osa – liki 40 prosenttia – venäläiskaasusta EU:iin tuli putkia pitkin Ukrainan halki joulukuussa 2023. Vastaavasti Turkin kautta unioniin tuli 30 prosenttia venäläisestä maakaasusta ja nesteytettynä kaasuna (LNG:nä) loput 30 prosenttia.⁴¹ Vaikka venäläisen maakaasun noin 15 prosentin osuus kuulostaa suurelta so- taolosuhteissa, se on vain kolmannes vuoden 2021 osuudesta.⁴² Analysoitaessa yksittäisten EU-jäsenmaiden riippuvuutta venäläisestä maakaasusta käy ilmi, että Keski-Euroopan maat, Unkari ja Latvia olivat yliriippuvaisia venäläisestä maakaasusta ennen hyökkäyssodan alkua vuonna 2021 (Kartta 1).

Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan muutti lähes kaiken

Tilanne on kuitenkin hyökkäyssodan aikana muuttunut merkittävästi. Venäläinen kaasu ei ole virrannut putkia pitkin Bulgariaan kevästä 2022, Suomeen kesästä 2022, Latviaan vuoden 2023 alusta eikä Puolaan ja Viroon kesästä 2023.⁴⁴ Toisaalta eräät itäisen Keski-Euroopan ja Kaakkois-Euroopan EU-maat, Kreikka, Slovakia, Tšekki ja Unkari, tuovat yhä putkikaasua Venäjältä. Unkarin riippuvuus venäläisestä maakaasusta on järkyttävä. Käytännössä Unkarin maakaasu oli lähes kokonaisuudessaan peräisin Venäjältä vielä vuonna 2023 ja kaasun osuus maan kokonaisenergiahuollosta oli erittäin suuri (kolmannes vuonna 2022).⁴⁵

Venäläistä maakaasua kuljetetaan EU:iin putkien ohella nesteytettynä laivoilla. Venäläistä LNG:tä ovat EU-maista ostaneet hyökkäyssodan aikana Espanja, Belgia, Ranska, Alankomaat, Kreikka, Portugali, Suomi ja Italia. Kolme ensin mainittua maata muodostivat yli kolme neljännestä nesteytetyn maakaasun tuonnista Venäjältä EU:iin vuonna 2023.⁴⁶ Vaikka Espanja, Belgia ja Ranska tuovat eniten venäläistä LNG:tä, niiden riippuvuus Venäjästä ei ole kriittinen, sillä venäläinen LNG on melko helposti korvattavissa muual-

ta tapahtuvalla tuonnilla. Venäjän osuus Suomen LNG-tuontimäärästä oli 10 prosenttia vuonna 2023, kun se kaksi vuotta aiemmin oli lähes 75 prosenttia.⁴⁷

EU kielsi kivihiilen tuonnin Venäjältä elokuussa 2022, mutta venäläisen ydinpolttoaineen tuontia se ei ole vielä kieltänyt. Vuonna 2021 Venäjä muodosti 20 prosenttia uraanin tuonnista EU:iin. Vuotta myöhemmin osuus oli kolme prosenttiyksikköä pienempi. Arvioitaessa EU:n riippuvuutta venäläisestä uraanista tulee muistaa myös Kazakstan, jonka osuus EU:n uraanin tuonnista vuonna 2022 oli jopa Venäjää suurempi (yli neljännes). Kazakstan on syytä pitää mielessä, sillä venäläisyrietykset omistavat osuuksia uraania tuottavista kazakkiyhtiöistä. Analysoitaessa EU:n riippuvuuden muutosta venäläisestä uraanista tulee havaita, että Venäjän osuuden laskettua kolme prosenttiyksikköä hyökkäyssodan aikana Kazakstanin osuus on vastaavana aikana kasvanut neljä prosenttiyksikköä.⁴⁸ Tämä kehitys viittaa siihen, että EU:n todellinen uraaniriippuvuus Venäjästä ei ole laskenut hyökkäyssodan aikana.

Riippuvuus venäläisestä ydinpolttoaineesta korostuu, kun siirrytään maa-kohtaiseen tarkasteluun. Vuonna 2019 viisi EU-jäsenmaata – Bulgaria, Slovakia, Suomi, Tšekki ja Unkari – toivat uraania Venäjältä. Suomea lukuun ottamatta mainitut maat toivat ydinpolttoaineensa kokonaisuudessaan Venäjältä. Venäjän osuus Suomen uraanin tuonnista oli tällöin kolmannes.⁴⁹ Arvioitaessa Venäjän strategista merkitystä uraanin toimittajana näissä maissa ei tule unohtaa, että ydinvoima muodostaa merkittävän osan niiden kokonaisenergian kulutuksesta. Vuonna 2022 ydinvoiman osuus energian kokonaiskulutuksesta oli Bulgariassa 18 prosenttia, Slovakiassa 20 prosenttia, Suomessa 19 prosenttia, Tšekissä 17 prosenttia ja Unkarissa 15 prosenttia.⁵⁰ Suomen energiahuollon kannalta on myönteistä hallituksen päätös lopettaa uraanin tuonti Venäjältä. Fortumin Loviisan ydinvoimaloiden varastoissa oleva venäläisuraani voidaan kuitenkin käyttää loppuun.⁵¹

Kun huomioidaan kaikki energiamuodot ja niiden tuonti Venäjältä, itäisen Keski-Euroopan riippuvuus venäläisestä energiasta on hälyttävän suuri. Mikäli ylisuurta energiariippuvuutta ei saada vähennettyä oleellisesti, Venäjä käyttää näitä maita myös tulevaisuudessa EU:n päätöksenteon lamaannuttamiseen tai jopa unionin hajottamiseen.

Energian ohella EU-maat ovat riippuvaisia monesta muusta Venäjältä tuotavasta raaka-aineesta. Esimerkkinä voidaan mainita muun muassa lannoit-

teraaka-aineet ja metallit.⁵² Vaikka Suomi toi valmistetuista lannoitteistaan vain kaksi prosenttia Venäjältä vuonna 2023, Suomi on yhä riippuvainen tiettyjen metallien tuonnista Venäjältä. Esimerkiksi Suomi toi vielä vuonna 2023 yli 80 prosenttia nikkelimalmistaan Venäjältä.⁵³ Nornickel Harjavalta on syynä suureen nikkelimalmin ostamiseen Venäjältä. Yrityksen omistaja venäläismiljardööri Vladimir Potanin joutui Yhdysvaltojen pakotelistalle jo joulukuussa 2022, mutta pakotelistalle ei ole laitettu yritystä.⁵⁴

EU ei ole riippuvainen venäläisestä pääomasta

Tarkasteltaessa venäläisyrietysten tekemiä suoria investointeja Euroopan unioniin havaitaan, että venäläisen pääoman merkitys EU:lle oli pieni jo ennen hyökkäyssodan alkua. Vuonna 2020 alle kolme prosenttia EU:n saamista suorista ulkomaisista investoinneista oli alkuperältään venäläistä. Vaikka Venäjän osuus unionin saamista suorista ulkomaisista sijoituksista oli vähäinen, se oli kuitenkin selkeästi suurempi kuin Yhdysvalloissa tai Kiinassa. Vaikka venäläisen pääoman merkitys oli vähäinen EU:lle kokonaisuudessaan, joissain yksittäisissä EU-jäsenvaltioissa venäläisen pääoman merkitys oli suuri ennen hyökkäyssodan alkamista. Venäläinen raha näytteli merkittävää roolia muun muassa Kyproksella, Itävallassa ja Latviassa.⁵⁵

Koska vuoden 2023 investointitilastoja ei ole kaikkien EU-maiden osalta vielä julkaistu, vuosien 2021 ja 2023 yksityiskohtainen vertailu on mahdotonta. EU:n tilastoviranomaisen tiedot vuodelta 2022 kuitenkin osoittavat, että venäläisyrietysten investointien arvo on EU:ssa kokonaisuudessaan laskussa.⁵⁶ Tutkittaessa esimerkiksi Kyproksen keskuspankkien julkaisemia tilastoja käy ilmi, että venäläisyrietysten suorien investointien arvo Kyproksella on laskenut 110 miljardista eurosta vuonna 2021 alle 90 miljardiin euroon vuotta myöhemmin. Tällä investointimäärällä Venäjä kattoi viidenneksen Kyproksen koko suorien ulkomaisten investointien kannasta vuoden 2022 lopussa.⁵⁷ Kyproksen venäläisinvestointeja koskevissa tilastoissa on paljon epämääräisyyksiä, minkä takia olisi myös EU:n etu, että EU-viranomaiset kävisivät tilastot ja yritystietokannat läpi yhdessä Kyproksen viranomaisten kanssa.

Latviassa taas venäläisten suorien investointien kokonaisarvo oli pudonnut 1,8 miljardista eurosta vuonna 2021 vain reiluun miljardiin euroon vuoden 2023 syyskuun loppuun mennessä. Syyskuun 2023 lopussa venäläiset suorat investoinnit muodostivat enää alle viisi prosenttia Latvian suorien investoin-

tien kumuloituneesta kokonaisarvosta. Vielä pari vuotta aiemmin Venäjän osuus oli ollut lähes kaksinkertainen.⁵⁸

Itävallassa puolestaan venäläisten suorien investointien arvo oli yllättäen kasvanut vuoden 2021 lähes 20 miljardista eurosta reiluun 22 miljardiin euroon vuotta myöhemmin. Venäläisyrietykset kattoivat reilun kymmenesosan vuoden 2022 loppuun mennessä tehdyistä kumuloituneista ulkomaisinvestoinneista Itävaltaan.⁵⁹

Suomessa on toteutunut Itävallan kaltainen kehitys, eli venäläisten investointien arvo Suomessa kasvoi noin 50 miljoonalla eurolla vuoden 2022 aikana. Kasvun syyn selvittäminen edellyttäisi jatkotutkimusta. Kasvusta huolimatta on syytä todeta, että venäläisten suorien investointien kokonaisarvo Suomessa oli vuoden 2022 lopussa vain 2,1 miljardia euroa, jolloin venäläisinvestoinnit muodostivat alle kolme prosenttia kaikista ulkomaisten yritysten Suomeen tekemistä suorista sijoituksista.⁶⁰

Venäläisten maa- ja kiinteistökaupat EU:ssa

Oma lukunsa investointien saralla ovat venäläisten yksityishenkilöiden ostamat kiinteistöt Euroopan unionin alueella. Eniten julkista mielenkiintoa ovat herättäneet venäläismiljonäärien ostamat huvilat Välimeren rannalta. Julkista mielipahaa on aiheuttanut erityisesti se, että kaikkien EU-maiden viranomaiset eivät ole kyenneet tai halunneet estää venäläisten kiinteistökauppoja, vaikka kansallinen lainsäädäntö olisi siihen joissain tapauksissa velvoittanut.⁶¹ Venäläiset ovat jatkaneet kiinteistöostojaan myös Suomessa, joskin ostetut kiinteistöt ovat pikemmin käyttökiinteistöjä kuin sijoituskohteita.⁶²

Suomen puolustusministeri Antti Häkkänen on vuoden 2023 lopulla perustellusti ehdottanut venäläisten kiinteistöostojen kieltämistä.⁶³ Vaikka ehdotus on perusteltu, on syytä muistaa, että ostajan kansallisuus ei tee maa-alueesta tai kiinteistöstä turvallisuusuhkaa, vaan maa-alueen ja/tai kiinteistön sijainti ja käyttötarkoitus.

Toivon mukaan vuonna 2024 voimaanastuvan ostokiellon jälkeen ei maasamme kuitenkaan kuvitella, että tilanne olisi ostokiellolla ratkaistu. Suomen vahingoksi toimivat venäläiset löytävät halutessaan EU-kansalaisia bulvaaneiksi kiinteistökaupoilleen. Ei tule myöskään unohtaa, että sadoilla tuhansilla Venäjän kansalaisilla on jonkin EU-maan kansallisuus. Yksinomaan

maassamme on liki 40 000 Suomi-Venäjä-kaksoiskansalaista.⁶⁴ Jotkut näistä kaksoiskansalaisista kuuluvat Putinin sisäpiiriin.⁶⁵

Yhteenvetona voidaan todeta, että venäläisellä rahalla ei ole EU:n tasolla strategista merkitystä, mutta muutamien EU-valtioiden – esimerkiksi Kyproksen – kohdalla venäläispääoman merkitys korostuu. Venäjän vaikutusvaltaa Kyproksella kasvattaa se, että maan talous on erittäin pieni ja Venäjän vaikutusvaltaa on aiemmin lisännyt myös venäläisten matkailu Kyproksella.⁶⁶

Venäläisten matkailu EU:ssa

Kansainvälisestä matkailusta saatavat tulot eivät ole kriittisiä tarkasteltaessa Euroopan unionia kokonaisuudessaan. Kansainvälinen matkailu muodostaa keskimäärin alle kymmenyksen EU:n jäsenmaiden vientituloista. Eräille EU-maille siitä saatavat tulot ovat kuitenkin kriittisiä. Niistä ensimmäisenä voidaan mainita Kroatia, jonka vientituloista kansainväliset matkailutulot muodostavat liki 40 prosenttia. Kroatiata seuraavat Kreikka (28 %), Portugali (23 %), Espanja (18 %), Kypros (16 %), Bulgaria (11 %) ja Itävalta (10 %). Muiden EU-maiden kansainväliset matkailutulot jäävät alle 10 prosenttiin maan vientituotoista.⁶⁷

Vain kahdessa EU-maassa – Liettuassa ja Virossa – Venäjä nousi viiden kärkeen joukkoon tutkittaessa saapuneiden turistien määrää vuonna 2022. Liettuassa joka kymmenes maahan saapunut ulkomaalainen turisti oli lähtöisin Venäjältä. Liettuan ja Puolan välissä sijaitseva Venäjän alue Kaliningrad selittää venäläisten aktiivisen matkailun maahan. Toisin sanoen kaliningradilaiset tekevät aktiivisesti ostomatkoja Liettuaan. Lisäksi Liettuan kautta ilmeisesti matkustetaan Kaliningradin ja Venäjän emämaan välillä. Pietarin läheisyys ja sukulaisuussuhteet puolestaan selittävät pitkälti venäläismatkailijoiden suuren määrän Virossa. Venäläisten osuus kaikista ulkomaalaismatkailijoista oli Virossa 4,5 prosenttia vuonna 2022. Arvatenkin osa Viroon matkaavista venäläisistä jatkaa Latviaan ja sieltä AirBalticin siivin muualle maailmaan. Vaikka Liettua nousee Viron yläpuolelle venäläismatkailijoiden määrässä, matkailutulojen merkitys on suurempi Virolle. Tämä johtuu siitä, että kansainvälisellä matkailubisneksellä on Viron taloudelle suhteellisesti suurempi merkitys kuin Liettuan taloudelle.⁶⁸

Suomi oli venäläisten ulkomaanmatkojen yksi pääkohteista vielä ennen Ukrainan sodan alkua vuonna 2013.⁶⁹ Sota yhdistettynä koronapandemiaan on kuitenkin romahduttanut venäläisten saapumiset Suomeen. Vuonna 2013

maahamme saapui liki 800 000 venäläistä. Vuonna 2021 luku oli enää 15 000. Vastaavasti vuonna 2022 Suomeen saapui lähes 90 000 Venäjän kansalaista, mutta vuonna 2023 määrä oli enää 25 000.⁷⁰ Kun jo toteutuneeseen romahdukseen lisätään se, että Suomi sulki itärajan matkailulta joulukuun 2023 puolivälissä⁷¹, on ilmiselvää, että varsinkin Itä- ja Kaakkois-Suomi ovat kärsineet kohtuuttomasti venäläismatkailijoiden katoamisesta. Mielestäni tämä olisi syytä pitää mielessä maamme aluepolitiikkaa suunniteltaessa. Itä- ja Kaakkois-Suomen taloudellinen kurjistuminen sekä sitä ennen pitkää seuraava rajan pinnan tyhjeneminen väestöstä on turvallisuusriski maallemme.

Venäläismatkailijat ovat aiemmin olleet tärkeämpi tulonlähde Kyprokselle kuin Suomelle. Vielä vuonna 2019 joka viides Kyprokselle saapunut ulkomaalainen turisti oli lähtöisin Venäjältä. Vuonna 2022 Venäjältä saapui enää alle kaksi prosenttia ulkomaalaisista matkailijoista. Matkustajamäärinä ilmaistuna lasku kuulostaa vielä rajummalta. Ennen koronapandemiaa vuonna 2019 Kyprokselle saapui liki 800 000 venäläistä vuodessa. Kolme vuotta myöhemmin venäläisturistien määrä oli enää noin 50 000.⁷² Vaikka venäläismatkailijoiden määrä Kyproksella kasvoi viidellätuista tuhannella vuonna 2023, määrä on alle kymmenesosa siitä, mitä venäläismatkailijoiden määrä oli ennen koronapandemian alkua.⁷³ Vaikka prosentuaalinen lasku Kyproksella on Suomen tasoa, on syytä muistaa, että Kypros elää kansainvälisestä turismista – Suomi ei.

Yhteenvetona voidaan todeta, ettei EU ei ole kokonaisuudessaan riippuvainen Venäjän kanssa käytävästä kaupasta. Edes Venäjän kaupasta riippuvainen EU-maa, Latvia, ei ole kriittisesti riippuvainen Venäjästä. Yleisen kauppariippuvuuden sijaan katse pitääkin siirtää unionin riippuvuuteen venäläisestä energiasta. Tällöin ensimmäisenä esiin nousee Unkari, jonka riippuvuus venäläisenergiasta, maakaasusta, öljystä ja uraanista, on äärimmäisen huolestuttava. Venäjä muodostaa reilusti yli puolet Unkarin koko energian kulutuksesta. Kun ylisuuren energiariippuvuuteen yhdistetään maan Venäjä-mielinen johto, Unkaria voidaan syystä pitää EU:n akilleenkantapäänä. Huolestuneisuutta ei vähennä se, että Venäjän uskotaan antaneen miljardien eurojen arvoisen etukäteisluoton Unkarille venäläisydinvoimalan rakentamiseen Unkarissa.⁷⁴ Koska luottoa ei löydy Unkarin valtion kirjanpidosta, tutkivalle journalismille olisi tarvetta. Tässä yhteydessä on syytä korostaa, että ylisuuri Venäjä-energiariippuvuus ja Venäjän salainen vaalituki ruokkivat Venäjä-mielisyyttä. Unionin toisena akilleenkantapäänä voidaan pitää Kyprosta, joka on toiminut venäläisen pääoman ”jakelukeskuksena” jo vuosikymmeniä.

Onko yhteistyön uudelle alulle edellytyksiä EU:n ja Venäjän välillä?

Alkusyksystä 2021 laadin EU–Venäjä-yhteistyömatriisin (Taulukko 3). Syksyllä 2021 EU–Venäjä-suhde muistutti ”kylmää rauhaa”. Vuoden 2024 alkuun mennessä tilanne on kiristynyt huomattavasti, ja olemme kenties jo ”sodan kynnyksellä”.

	Reformi Venäjällä (johtajavaihdos)	Putinismen jatkuminen (pysähtyneisyys)	Kova linja Venäjällä (vallankaappaus)
Yhtenäinen EU	Kumppanuuden uudelleensynty	Kylmä kumppanuus	Konflikti
Mureneva EU	Kylmä kumppanuus	Kylmä rauha	Konflikti
Linnoittuva EU	Ei todennäköinen skenaario	Konflikti	Sodan kynnyksellä

Taulukko 3. EU–Venäjä-yhteistyömatriisi.⁷⁵

Euroopan unionin ja Venäjän yhteistyön uusi alku edellyttäisi johtajavaihdosta Venäjällä. Jos se tapahtuu, lännen pitää ymmärtää toimia nopeasti. Turun kauppakorkeakoulun kunniatohtori Seppo Remes kiteytti asian osuvasti. Hän kirjoitti tammikuussa 2024 seuraavaa: ”...olisi tärkeää, jos Venäjällä avautuu uusi demokraattinen suuntaus – että Länsi antaisi sille nopeasti vahvan tukensa. Parhaassakin tapauksessa tuo uusi suunta on sisäisesti heikko ja on suuri riski, ettei se elä pitkään ilman Lännen konkreettista apua. Merkittävä ja nopea taloudellinen ja poliittinen tuki olisivat tärkeimpiä. Tuo uusi avautuma, siis nyt lähinnä teoreettinen, ei missään nimessä ole johdonmukainen eikä likimainkaan täydellinen. Tuossa tilanteessa toivoisin, että perfektionistit Lännessä väistyisivät takavasemmalle. Aikaa ei tule olemaan paljon; navakka pohjoistuuli voi paiskoa ikkunat nopeasti kiinni.”⁷⁶

Koska demokraattinen oppositio on Venäjällä tuhottu tai se on lähtenyt maanpakoon, mielestäni ainoa realistinen osapuoli uudelle alulle on Venäjän silovikien edistysmieliset. Valitettavasti on kuitenkin todennäköisempää, että nykylinja – putinismi – jatkuu tai kova linja kaappaa Putinilta vallan, kuin se,

että silovikien edistysmieliset nousevat valtaan Venäjällä. Jos näin onnellisesti pääsisi kuitenkin käymään, se tarjoaisi mahdollisuuden EU–Venäjä-yhteistyön uudelleensynnylle. Tosin uusi alku edellyttäisi, että Venäjä käy kriittisesti läpi neuvostomenneisyytensä ja Putinin ajan ihmisoikeusrikokset. Menneisyyden syyllisyyden tunnustaminen ei tule olemaan Venäjälle helppoa, mutta se on välttämätöntä, jotta länsi ei ajaudu ennemmin tai myöhemmin täysilaajuiseen konfliktiin Venäjän kanssa.

Lopetan tämän artikkelin samaisen venäläiskirjailijan ajatuksiin, joilla myös kirjoitukseni aloitin. Mihail Šiškin pohtii: ”Hitlerin diktatorinen Saksa pääsee eroon diktatuurista ja orjamentaliteetista – miksi ei Venäjä? Saksalaiset ovat käsitelleet perusteellisesti menneisyyttään ja syyllisyyttään ja ovat onnistuneet rakentamaan demokraattisesti suuntautuneen yhteiskunnan. Kansakunta saattoi kuitenkin syntyä uudestaan vasta koettuaan sodassa täydellisen tappion. Venäjäkin tarvitsee nollahetken. Ilman katumusta ja kansallisen syyllisyyden tunnustamista ei uusi, demokraattinen alku ole Venäjällä mahdollinen.”⁷⁷

VIITTEET

- 1 Kari Liuhto (synt. 1967), kansainvälisen liiketoiminnan professori Turun yliopiston kauppakorkeakoulussa.
- 2 Šiškin, Mihail: *Sota vai rauha. Kirjoituksia Venäjästä ja lännestä*. E-kirja, WSOY, Helsinki 2023, s. 6.
- 3 Université du Luxembourg: *Historical events in the European integration process (1945–2009)*. [<https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/764f60f3-16f5-49eb-88d7-563261414d9c>], luettu 18.12.2023.
- 4 Säilynoja, Juhana & Paavo Rytsä: Helsingin henki ja rikkiammuttu Etyk-sopimus. *YLE:n Elävä arkisto*, 20.11.2015. [<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/11/20/helsingin-henki-ja-rikkiammuttu-etyk-sopimus>], luettu 18.12.2023.
- 5 Nove, Alec: *An Economic History of the USSR, 1917–1991*. Penguin Books, Harmondsworth 1992.
- 6 Figes, Orlando: *Vallankumouksen Venäjä 1891–1991*. Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki 2021, s. 347–349.
- 7 Niemeläinen, Jussi: Viktor Tšernomyrdin. *Helsingin Sanomat*, 3.11.2010. [<https://www.hs.fi/muistot/art-2000002624412.html>], luettu 19.12.2023.
- 8 Åslund, Anders: *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*. Peterson Institute for International Economics, Washington DC 2007.
- 9 Euroopan parlamentti: *Russia*. [<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/177/russia>], luettu 18.12.2023.
- 10 Meister, Stefan: From Ostpolitik to EU-Russia Interdependence: Germany's Perspective. *Post-Crimea shift in EU-Russia relations: From fostering interdependence to managing vulnerabilities*. Kristi Raik & Andras Racz (toim.). International Centre for Defence and Security, Tallinn 2019, s. 25–44. [https://icds.ee/wp-content/uploads/2019/05/EURUS_book_EVI_May_2019-web.pdf], luettu 18.12.2023.

- 11 Energy Institute: *2023 Statistical Review of World Energy*. [https://www.energyinst.org/statistical-review], luettu 19.12.2023.
- 12 European Union: *Common Strategy of European Union on Russia*. Köln 1999. [https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/38943c06-7e5d-4ca3-acc3-c5154bd9c04e/language-en], luettu 27.12.2023.
- 13 Talseth, Lars-Christian U.: *The EU-Russia Energy Dialogue. Travelling Without Moving*. SWP Working Paper FG5 2012/01, Berliini 2012. [https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/talseth_20120402_KS.pdf], luettu 18.12.2023.
- 14 Cleutinx, Christian: *The EU-Russian Energy Dialogue*. Alustus. [https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Events/20031112-ENGOAR-CCleutinx.pdf], luettu 19.12.2023.
- 15 Belton, Catherine: *Putinin sisäpiirissä. Kuinka KGB valtasi Venäjän ja kääntyi länttä vastaan*. E-kirja, Docendo, 2021, s. 208.
- 16 McGlynn, Jade: *Venäjän sota*. E-kirja, Docendo, 2023, s. 124–134; Zygari, Mihail: *Sota ja rangaistus. Putin, Zelenskyi ja Venäjän hyökkäys Ukrainaan*. E-kirja, Otava, Helsinki 2023, s. 354–355.
- 17 Putin, Vladimir: *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*. Puhe, München, 10.2.2007. [http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034], luettu 19.12.2023.
- 18 The White House: *President and President Saakashvili Discuss NATO, Democracy*. Yhdysvaltain presidentti George Bushin ja Georgian presidentti Mikheil Saakašvilin keskustelu, Tbilisi, 10.5.2005. [https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/05/20050510.html], luettu 19.12.2023.
- 19 *Britannica*: *The Maidan protest movement*. [https://www.britannica.com/place/Ukraine/The-Maidan-protest-movement], luettu 19.12.2023.
- 20 Kirby, Paul: *Has Putin's war failed and what does Russia want from Ukraine?*. *BBC News*, 24.2.2023. [https://www.bbc.com/news/world-europe-56720589], luettu 19.12.2023.
- 21 Kiel Institute for the World Economy: *Ukraine Support Tracker*. Kiel, 31.10.2023. [https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/], luettu 21.12.2023.
- 22 Centre for Defence Strategies: *Russia's war on Ukraine*. *Daily Brief*. 28.2.2024. [https://defence.org.ua/dailybrief/], luettu 29.2.2024.
- 23 Euroopan parlamentti: *Russia*. [https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/177/russia], luettu 18.12.2023.
- 24 Eurooppa-neuvosto: *EU:n Venäjän vastaiset pakotteet*. [https://www.consilium.europa.eu/fi/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/], luettu 20.12.2023.
- 25 WTO: *Trade Profiles 2023*. [https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/trade_profiles23_e.htm], luettu 20.12.2023.
- 26 Euroopan komissio: *Statistical data on the EU's economic relations with its main trading partners*. [https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_russia_en.pdf], luettu 21.12.2023; Eurostat: *EU trade with Russia - latest developments*. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=558089], luettu 18.1.2024; Suomen Pankin nousevien talouksien tutkimuslaitos: *Venäjä-tilastot*. [https://www.bofit.fi/fi/seuranta/tilastot/venaja-tilastot/], luettu 18.1.2024.
- 27 Eurostat: *EU trade with Russia - latest developments*. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=558089], luettu 18.1.2024.
- 28 Liettuan tilastokeskus: *Database of Indicators*. [https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/], luettu 18.1.2024; Suomen tulli: *Uljas-tietokanta*. [tulli.fi/tilastot], luettu 28.2.2024.
- 29 Viron tilastokeskus: *Statistical database*. [https://andmed.stat.ee/en/stat], luettu 18.1.2024;

- Latvian tilastokeskus: Statistical database. [https://data.stat.gov.lv/pxweb/en/OSP_PUB/START__TIR__AT__ATD/?tablelist=true], luettu 18.1.2024.
- 30 Bulgarian tilastokeskus: Exports and imports. [<https://www.nsi.bg/en/content/7498/exports-and-imports>], luettu 18.1.2024; Slovakian tilastokeskus: Foreign trade by countries, continents and economic groupings. [https://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_INTERN/zo0011ms/v_zo0011ms_00_00_00_en], luettu 18.1.2024; Unkarin tilastokeskus: International trade in goods. [<https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/themeSelector.jsp?&lang=en>], luettu 18.1.2024; Kreikan tilastokeskus: Greece-Russia and Greece-Ukraine Bilateral Trade Data October 2023. Hellenic Statistical Authority, 19.12.2023; Tšekin tilastokeskus: International trade in goods. [https://apl.czso.cz/pll/stazo/STAZO_ZO.STAZO?jazyk=EN], luettu 18.1.2024.
- 31 Puolan tilastokeskus: Foreign trade. [<http://swaid.stat.gov.pl/en/SitePagesDBW/HandelZagraniczny.aspx>], luettu 18.1.2024.
- 32 Maailmanpankki: WITS – World Integrated Trade Solutions. [<https://wits.worldbank.org/>], luettu 18.1.2024.
- 33 Energy Institute: *2023 Statistical Review of World Energy*. [<https://www.energyinst.org/statistical-review/>], luettu 20.12.2023.
- 34 DG Energy: *Quarterly report on European gas markets*, Volume 16, Issue 2, 2023. [https://energy.ec.europa.eu/system/files/2023-12/New_Quarterly_Report_on_European_Gas_markets_Q2_2023.pdf], luettu 20.12.2023.
- 35 European Union: *EU energy in figures. Statistical pocketbook 2023*. [<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/bb9f16ee-642f-11ee-9220-01aa75ed71a1/>], luettu 20.12.2023; Euroatom Supply Agency: *Annual Report 2022*. [https://euratom-supply.ec.europa.eu/system/files/2023-10/ESA%20Annual%20Report%202022%20-%20Final%20%28website%29_2.pdf], luettu 20.12.2023.
- 36 Darvas, Zsolt; Luca Léry Moffat, Catarina Martins & Conor McCaffrey: Russian foreign trade tracker. Bruegel, 19.12.2023. [<https://www.bruegel.org/dataset/russian-foreign-trade-tracker>], luettu 21.12.2023.
- 37 Raghunandan, Vaibhay: March 2024 – Monthly analysis on Russian fossil fuel exports and sanctions. CREA. [<https://energyandcleanair.org/march-2024-monthly-analysis-of-russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/>], luettu 27.4.2024.
- 38 Heusaff, Conall; Lionel Guetta-Jeanrenaud, Ben McWilliams & Georg Zachmann: Russian crude oil tracker. Bruegel, 11.10.2023. [<https://www.bruegel.org/dataset/russian-crude-oil-tracker>], luettu 22.12.2023.
- 39 Neste: Raakaöljyn hinta. [<https://www.neste.fi/konserni/sijoittajat/markkinatieto/raakaoljyn-hinta>], luettu 22.12.2023.
- 40 Eurostat: EU trade with Russia - latest developments. [<https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=558089>], luettu 21.12.2023.
- 41 Zachmann, Georg; Giovanni Sgaravatti & Ben McWilliams: European natural gas imports. 28.2.2024. [<https://www.bruegel.org/dataset/european-natural-gas-imports>], luettu 29.2.2024.
- 42 European Union: *EU energy in figures. Statistical pocketbook 2023*. [<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/bb9f16ee-642f-11ee-9220-01aa75ed71a1/>], luettu 20.12.2023.
- 43 Liuhto, Kari: The impact of Russia's invasion of Ukraine on the European gas supply. An emphasis on new gas import infrastructure in the EU. *Fossil Fuels in the European Union. Geopolitical Change, Climate Policy and Financing Conditions*. Zbigniew Korzeb & Paweł Niedziółka (toim.). Springer, Zurich 2024
- 44 Gizinska, Ilona & Lukasz Kobeszko: Bulgaria introduces additional fees for Russian gas transit. Analyses, 26.10.2023, Centre for Eastern Studies. [<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-10-26/bulgaria-introduces-additional-fees-russian-gas-transit>], luettu 23.12.2023; Suomen tullit: Uljas-tietokanta. [tulli.fi/tilastot], luettu 22.12.2023; Derewenda, Filip: Latvia:

- Natural gas to be supplied in full via LNG terminals. *CEENERGYNEWS*, 6.1.2023. [<https://ceenergynews.com/lng/latvia-natural-gas-to-be-supplied-in-full-via-lng-terminals/>], luettu 22.12.2023; Trading Economics: Poland Natural Gas Imports from Russia. [<https://tradingeconomics.com/poland/natural-gas-imports-from-russia>], luettu 23.12.2023; ENTSO: European gas flow dashboard. [<https://gasdashboard.entsog.eu/>], luettu 23.12.2023.
- 45 Liaggou, Chryssa: Russian gas back to pre-war market share. *ekathimerini.com*, 12.10.2023. [<https://www.ekathimerini.com/economy/1222360/russian-gas-back-to-pre-war-market-share/>], luettu 2023; Gavin, Gabriel: Hungary to ramp up Russian gas imports for winter, says Gazprom. *Politico*, 22.10.2023. [<https://www.politico.eu/article/hungary-ramp-up-russian-gas-imports-winter-gazprom-alexey-miller/>], luettu 23.12.2023; Levi, Isaac: November 2023 – Monthly analysis on Russian fossil fuel exports and sanctions. CREA. [<https://energyandcleanair.org/november-2023-monthly-analysis-on-russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/>], luettu 22.12.2023; Energy Institute: *2023 Statistical Review of World Energy*. [<https://www.energyinst.org/statistical-review>], luettu 19.12.2023.
- 46 Levi, Isaac: November 2023 – Monthly analysis on Russian fossil fuel exports and sanctions. CREA. [<https://energyandcleanair.org/november-2023-monthly-analysis-on-russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/>], luettu 22.12.2023.
- 47 Suomen tulli: Uljas-tietokanta. [tulli.fi/tilastot], luettu 28.2.2024.
- 48 Euroatom Supply Agency: *Annual Report 2022*. [https://euratom-supply.ec.europa.eu/system/files/2023-10/ESA%20Annual%20Report%202022%20-%20Final%20%28website%29_2.pdf], luettu 22.12.2023.
- 49 Euroatom Supply Agency: *Annual Report 2019*. [<https://euratom-supply.ec.europa.eu/system/files/2021-06/last.pdf>], luettu 22.12.2023.
- 50 Energy Institute: *2023 Statistical Review of World Energy*. [<https://www.energyinst.org/statistical-review>], luettu 22.12.2023.
- 51 *Ykkösaamu – Jakso 1: Kai Mykkänen*, Vaaherkumpu, Seija, TV 1, 13.1.2024. [<https://areena.yle.fi/1-66757660>], luettu 16.1.2024.
- 52 Hartikainen, Jarno: Eurooppa on vaarallisen riippuvainen venäläisistä lannoitteista, varoittaa Yaran toimitusjohtaja. *Helsingin Sanomat*, 14.1.2024. [<https://www.hs.fi/talous/art-2000010113311.html>], 25.1.2024.
- 53 Suomen tulli: Uljas-tietokanta. [tulli.fi/tilastot], luettu 29.2.2024.
- 54 Reuters: Russian businessman Vladimir Potanin faces U.S. sanctions – WSJ. *Reuters*, 14.12.2022. [<https://www.reuters.com/world/russian-businessman-vladimir-potanin-faces-us-sanctions-wsj-2022-12-14/>], luettu 25.1.2024.
- 55 Liuhto, Kari: *Russia's economic relations with the EU, the USA and China*. Alustus, Turku, 18.8.2021. [https://www.researchgate.net/publication/353759479_Russia's_economic_relations_with_the_EU_the_USA_and_China], luettu 17.1.2024.
- 56 Eurostat: EU direct investment positions by country, ultimate and immediate counterpart and economic activity (BPM6). [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/bop_fdi6_pos/default/table?lang=en], luettu 17.1.2024.
- 57 Kyproksen keskuspankki: Foreign Direct Investment. [<https://www.centralbank.cy/en/statistics/external-statistics/data-based-on-bpm6-methodology/foreign-direct-investment>], luettu 17.1.2024.
- 58 Latvian keskuspankki: 01 DI data by country tables (closing position). [<https://statdb.bank.lv/lb/Data/128>], luettu 17.1.2024.
- 59 Itävallan keskuspankki: Inward direct investment position broken down by region. Region by ultimate beneficial owner. [<https://www.oenb.at/isawebstat/stabfrage/createReport?lang=EN&report=9.3.31>], luettu 17.1.2024.
- 60 Suomen tilastokeskus: 12pi – Ulkomaiset suorat sijoitukset perimmäisen sijoittajamaan mu-

- kaan, vuosittain, 2013–2022. [https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__ssij/statfin_ssij_pxt_12pi.px/], luettu 29.2.2024.
- 61 Sebag, Gaspard; Simon Lee & Bloomberg: Russian oligarchs flocked to the Bay of Billionaires and Cap d'Antibes. Now their French Riviera mansions are in the sanctions spotlight. *Fortune*, 28.3.2022. [<https://fortune.com/2022/03/28/russia-oligarchs-bay-of-billionaires-cap-dantibes-french-riviera-mansions-sanctions-spotlight/>], luettu 17.1.2024; Leali, Giorgi: French Riviera real estate firms ignoring Russia sanctions, authority says. *Politico*, 12.1.2023. [<https://www.politico.eu/article/french-riviera-estate-agencies-neglect-russia-sanctions/>], luettu 17.1.2024.
- 62 Tanner, Matti: Venäläiset ostaneet yli 100 kiinteistöä Suomesta tänä vuonna – Yksi paikkakunta ylivoimainen suosikki. *Iltalehti*, 21.11.2023. [<https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/f127eef1-029e-4145-8acd-f24ea8f8e0bd>], luettu 17.1.2024.
- 63 Fornusek, Martin: Finnish defence minister wants complete ban on Russian real estate transactions. *The Kyiv Independent*, 15.1.2024. [<https://kyivindependent.com/finnish-defense-minister-wants-complete-ban-on-russian-real-estate-purchases/>], luettu 17.1.2024.
- 64 Suomen tilastokeskus: 11rk -- Suomen kansalaiset, joilla kaksoiskansalaisuus iän ja toisen kansalaisuuden mukaan, 2000–2022. [https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vaerak/statfin_vaerak_pxt_11rk.px/], luettu 20.1.2024.
- 65 Salovaara, Outi; Tuomo Pietiläinen & Salla Vuorikoski: Suomi antoi siivet. *Helsingin Sanomat*, 26.5.2023. [<https://www.hs.fi/talous/art-2000009398762.html>], luettu 20.1.2024.
- 66 Liuhto, Kari: *The Economic Relations between Cyprus and Russia*. Alustus, Turku, 13.2.2018. [https://www.researchgate.net/publication/323143804_The_economic_relations_between_Cyprus_and_Russia], luettu 17.1.2024.
- 67 World Travel & Tourism Council: Research Hub. [https://researchhub.wttc.org/?_gl=1*1ozg303*_ga*MTIxNDk1NDY0OS4xNzA1NTAxMjA1*_ga_JM5GLX6V1W*MTcwNTUwMTIwNC4xLjEuMTcwNTUwMTI0Ny4wLjAuMA..#geographic-reports-factsheets], luettu 17.1.2024.
- 68 Sama.
- 69 Liuhto, Kari: *100 slides on the EU-Russia economic cooperation*. Alustus, 31.3.2020. [https://www.researchgate.net/publication/340297123_100_slides_on_the_EU-Russia_economic_cooperation], luettu 19.1.2024.
- 70 Visit Finland: Tilastopalvelu Rudolf. [<https://www.visitfinland.fi/suomen-matkailuudata/tilastopalvelu-rudolf>], luettu 28.2.2024.
- 71 Aaltonen, Joonas; Anni Keski-Heikkilä, Teemu Luukka & Petri Sajari: Hallitus sulki itäraja, vaikka sitä ei viime viikolla pidetty mahdollisena – Näin päätöstä perustellaan. *Helsingin Sanomat*, 28.11.2023. [<https://www.hs.fi/politiikka/art-2000010022207.html>], luettu 19.1.2024.
- 72 Kyproksen tilastokeskus: Arrivals of Tourists by Country of Usual Residence, Annual. [https://cystatdb.cystat.gov.cy/pxweb/en/8.CYSTAT-DB/8.CYSTAT-DB__Tourism__Tourists/2020020E.px/], luettu 17.1.2024.
- 73 Kyproksen tilastokeskus: Tourism – Predefined Tables. Arrivals of tourists by country of usual residence, December 2023. [<https://www.cystat.gov.cy/en/KeyFiguresList>], luettu 17.1.2024.
- 74 Gizińska, Ilona & Andrzej Sadecki: Russia's nuclear project in Hungary: France's growing role. *OSW Commentary*, 4.7.2023. [<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-07-04/russias-nuclear-project-hungary-frances-growing-role>], luettu 17.2.2024.
- 75 Liuhto, Kari: *Russia's economic relations with the EU, the USA and China*. Alustus, Turku, 18.8.2021. [https://www.researchgate.net/publication/353759479_Russia's_economic_relations_with_the_EU_the_USA_and_China], luettu 19.1.2024.
- 76 Remes, Seppo: Muutama sana Venäjän tulevaisuudesta. *Pulloposti*, 9.1.2024. [https://www.centrumbalticum.org/julkaisut/pulloposti/muutama_sana_venajan_tulevaisuudesta.7242.news], luettu 19.1.2024.
- 77 Šiškin (2023), s. 6.